

господарського кредитування. Голодуючим районам України було виділено 77% сільськогосподарських кредитів, що були в розпорядженні республіканських органів. За рахунок цих кредитів селяни неврожайних губерній придбали 19 молотарок, 101 сівалку, 459 плугів і 396 борін, 328 коней і 60 тракторів.

Оскільки головні кошти надавалися для відбудови селянських господарств та організації громадських робіт і трудових артілей безробітних, розміри громадського харчування обмежувалися. Безкоштовні їдальні громадського харчування у незначній кількості були залишені лише для голодуючих дітей і безробітних у промислових центрах республіки. Але для голодуючих селян безкоштовна продовольча допомога була замінена на зворотну шляхом кредитування. Головним видом продовольчої допомоги селянам неврожайних губерній стала продовольча позика, загальний розмір якої складав 5,8 млн. пудів зерна і кукурудзи. Ще 4,2 млн. пудів цих культур селяни отримали у вигляді насіннєвої позики. Однак 9,6 млн. пудів зернових і кукурудзи не змогли покрити хлібний дефіцит у неврожайних губерніях, що складав не менше 20 млн. пудів.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Центральний уряд буквально виривав шматки з голодного рота українських дітей, аби нагодувати дітей у „червоних столицях“ і в Поволжі. Але російські робітники і селяни не винні у тому, що їм постачали хліб, заготовлюваний з кров'ю у голодуючих місцевостях України.

Чим же можна пояснити невпинні вимоги центру відвантажувати хліб, його небажання враховувати трагічну ситуацію з продовольчим становищем самої України? Документальних свідчень, звичайно, бути не може. Здається, однак, що більшовицький уряд керувався двома мотивами. Перший з них цілком очевидний.

Державна партія почала свою грандіозну соціально-економічну програму зі спроб налагодити систему пайкового постачання робітників націоналізованої промисловості. Якби вона не справлялася з наданням хоча б мінімальних пайків багатоти-

сячим робітничим колективам, останні відмовили б їй у підтримці. Це загрожувало падінням політичного режиму у тій кризовій ситуації, що виникла багато в чому завдяки настирливим кількарічним спробам створити на руїнах ринкового господарства систему комуністичного виробництва й розподілу. Голодні, але згуртовані робітничі колективи були набагато небезпечніші для влади, аніж голодуючі розпорошені селяни. Тому перевага у продовольчому постачанні завжди надавалася промисловим районам, а не сільській місцевості. Як ми пересвідчилися, у 1922 р. на шахтах Донбасу було утворено тримісячний запас хліба, тоді як в селах Донецької губернії люди не дістали допомоги.

Другий мотив не лежить на поверхні. Справа в тім, що опорою більшовиків були центральні райони колишньої імперії. Охоплені національно-визвольним рухом окраїни відірвалися від центру, і в них утворилися власні уряди, що протистояли Раднаркому. Аби заручитися підтримкою населення на контрольованій ними території і використати цю підтримку на повалення „контрреволюційних“ урядів національних окраїн, більшовики створювали легенду про величезні багатства окраїн, що мали бути використані в інтересах трудящих центральних районів, які справді голодували. Типовий приклад – промова В. Леніна на Всеросійській нараді відповідальних організаторів з роботи на селі, скликаний у червні 1920 р. у Колонному залі будинку спілок. Присутні почули від голови Раднаркому такі міркування: „Ми гарантовані, що перемога буде скоро, що цілком гарантуємо себе від голоду. Ми одержуємо повідомлення від товаришів, які приїждять з далеких місць, про те, що робиться на окраїнах. Я бачив товаришів, які приїхали з Сибіру, товаришів Луначарського і Рикова, які приїхали з України. Про багатства цього краю вони говорять з нечуваним здивуванням. На Україні годують пшеницею свиней, На Північному Кавказі, продаючи молоко, баби молоком споліскують посуд.... Але ми ще не взяли по-справжньому України, Північного Кавказу і Сибіру. Якщо це буде зроблено, ми по-справжньому і добросовісно забезпечимо робітника двома фунтами хліба на день“.

Насправді Україна 1920 р. не нагадувала нічим місцевостей з молочними ріками і киселевими берегами. Дійсність виглядала інакше: нескінченні війни, особливо найбільш руйнівна грома-

дяньська, підірвали відносний добробут південних губерній імперії, що існував до революції (на відносність цього добробуту не раз вказував й сам Ленін до 1917 р.).

Залишається зробити такий висновок: поведінку центрального уряду, який робив все можливе для порятунку Поволжя і викачував зерно з голодуючого півдня України, не можна назвати ірраціональною. Цей уряд знав, що робив. Українське село було охоплене антибільшовицьким повстанським рухом, який називали „куркульським“ або „політичним“ бандитизмом. Після завершення війни з Польщею й ліквідації військ Врангеля повстанський рух в Україні став першорядною проблемою для влади. Голова Реввійськради Федерації Л. Троцький 1 грудня 1920 р. запропонував Південному фронту, яким командував М. Фрунзе, цілком зосередитися на розгромі повстанців. „Очищення України від бандитизму, – вказувалося у директиві Реввійськради, – і тим самим забезпечення в ній сталого режиму – є питанням життя і смерті для Радянської Федерації та її міжнародного становища“.

У 1921 р. внутрішні війська разом з найбільш боєздатними частинами Червоної армії діяльно викорчувували повстанських рух, який широким потоком розливався в багатьох українських губерніях. Як констатувалося у звіті уряду УСРР VI Всеукраїнському з'їзду рад, за цей рік було зроблено у справі замирення села більше, ніж за весь попередній час. Всеукраїнська ЧК подала відповідну статистику: за 10 місяців було виведено з боротьби різними засобами 444 отамани, в тому числі: вбито у боях – 189, розстріляно – 9, заарештовано – 84, добровільно з'явилося з повинною і було амністовано – 162. Більша частина тих, хто з'явився з повинною, припадає на другу половину року. Чому?

У радянській історіографії стверджується, що повстанський рух почав спадати, коли селяни відчували благодетельний вплив нової економічної політики. Але ж методи хлібозаготівель не змінилися у розпачливій ситуації голодного року. Переконаливіше звучить версія, що впливає з досвіду боротьби найбільш свідомого отамана – „батька“ Нестора Махна. Переслідуювані кавалерійськими і броньованими частинами Червоної армії, махновці зібралися на останню нараду 21 липня 1921 р. в с. Ісаївка Таганрогського повіту, де обговорювалося одне питання: у якому

регіоні продовжити боротьбу? „Батько“ спробував перемістити базу бойових операцій на схід і зробив рейд по донецьких і поволзьких степах. Але в умовах голоду, що наближався, бойова активність селян зменшилася до нуля. Не підтриманий ніким, Махно змушений був повернути тачанки на захід і перетнув спочатку Дніпро, а потім Дністер, опинившись у вигнанні в Румунії.

Голод виявився фактором, що ефективніше, ніж каральні експедиції, втихомирював повстанців. Збагнувши це, центральний уряд допомагав природі справитися з повстанцями, конфіскуючи злиденні продовольчі запаси навіть у селян південних губерній України. Нещадна хлібозаготівельна політика уряду мала в своїй основі терористичний характер. Тоталітарний режим для придушення опору повною мірою використовував терор голодом (подібно інституту закладництва, або концтаборів, що також вперше були використані як інструмент державної політики).